

СНЕЖАНА ФЕРЈАНЧИЋ

Филозофски факултет
Универзитет у Београду

SAXA LOQUUNTUR: ЛАТИНСКА ЕПИГРАФИКА У СРБИЈИ XX ВЕКА

Апстракт: Изучавање римске историје почива на разним врстама извора, међу којима значајно место припада натписима. Епиграфски споменици потврђују или допуњавају вести античких писаца и доносе сасвим нове податке, проширујући наша знања. Стога је овај рад посвећен њиховом систематском објављивању у Србији. На том пољу нарочито се истиче пионирски рад Николе Вулића, који је наставила Фанула Папазоглу. Руководећи Центром за античку епиграфику и нумизматику на Филозофском факултету Универзитета у Београду, она се брижљиво старала о публиковању епиграфских споменика. На њену иницијативу покренута је и издавана збирка горњомезијских натписа под насловом *Inscriptions de la Mésie Supérieure*.

Кључне речи: латинска епиграфика, збирке натписа, Горња Мезија, Никола Вулић (1872–1945), Фанула Папазоглу (1917–2001).

Изучавање римске, па и античке историје уопште, почива на разним врстама извора, као што су дела старих писаца, нумизматички и папиролошки извори или материјални остаци. Значајно место међу овим категоријама извора припада и натписима, који допуњавају и проширују наша знања. Они пружају драгоцене податке о бројним аспектима римске историје и цивилизације, попут процеса урбанизације, привредног живота, верских схватања итд. Историја подунавских или балканских провинција добрим делом почива баш на епиграфским споменицима. Примера ради, наша сазнања о организацији и развоју рударства у Далмацији и Горњој Мезији била би непотпуна без ове врсте извора. Натписи сведоче да су у космајском ревиру, током II века, одређена окна закупљивали колони, што је било сасвим уобичајено у другим рудницима широм Римског царства.¹ Други пример тиче се историје Виминацијума и процеса урбанизације. У модерној историографији се крајем XIX и почетком XX века веровало да су *canabae*, насеља која су настаја-

ла крај легијских логора, представљала језгра будућих римских градова. Данаас знамо да су *canabae* и градови постојали упоредо. То, између осталог, потврђује један натпис из Виминацијума који сведочи о обнови канаба за владе Септимија Севера, у време када је поменути град одавно уживао статус муниципијума.² Имајући у виду значај епиграфских извора, ово излагање биће посвећено њиховом систематском и критичком објављивању у Србији.

Натписи из римских провинција на простору данашње Србије нашли су своје место у значајним међународним публикацијама. Међу њима свакако треба поменути *Corpus inscriptionum Latinarum*, у издању Теодора Момзена, Ота Хиршфелда и Алфреда фон Домашевског. Трећи том ове монументалне збирке, објављен 1873. године,³ заједно са два суплементарна тома из 1902. године,⁴ обухвата епиграфске споменике Азије, Грчке и Илирика. Међу натписима Илирика публиковани су и натписи из Далмације, Доње Паноније и Горње Мезије.

Рад на систематском критичком објављивању епиграфских споменика у Србији почео је Никола Вулић, професор историје старог века на Великој школи, односно на Универзитету у Београду. Он је, у почетку заједно са Антоном фон Премерштајном, а касније сам, у часописима *Сѿоменик Срѿске краљевске академије*, који је излазио у Београду, и *Jahreshefte des Österreichischen archäologischen Institutes in Wien*, који је излазио у Бечу, публиковао епиграфске и друге античке споменике (превасходно скулптуре и рељефе, али и фрагменте архитектуралне пластике, новац итд.) прикупљене на истраживачким путовањима по Србији. Прву серију путовања Вулић је предузео између 1899. и 1911. године (1902. године је, поред Србије, обишао и Македонију). Прикупљен материјал је објављивао у поменутим часописима, између 1900. и 1912. године.⁵ Грађа је распоређена у складу са топографским

---

¹ *IMS* I 103, 165. Cf. Dušanić, *IMS* I, p. 101.

² *IMS* II 55. Cf. Mirković, *IMS* II, p. 47.

³ *Corpus Inscriptionum Latinarum III: Inscriptiones Asiae, provinciarum Europae Graecarum, Illyrici Latinae*, ed. Th. Mommsen, Berolini 1873.

⁴ *Corpus Inscriptionum Latinarum III: Inscriptionum Orientis et Illyrici Latinarum supplementum*, ed. Th. Mommsen–O. Hirschfeld–A. von Domaszewski, Berolini 1902.

⁵ А. фон Премерштајн–Н. Вулић, Антички споменици у Србији, *Сѿоменик* 38, 1900, 14-51; А. von Premerstein–N. Vulić, Antike Denkmäler in Serbien, *Jahresh.* 3, 1900, Bbl. 105-178; F. Ladek–A. von Premerstein–N. Vulić, Antike Denkmäler in Serbien, *Jahresh.* 4, 1901, Bbl. 73-162; Н. Вулић–Ф. Ладек–А. фон Премерштајн, Антички споменици у Србији, *Сѿоменик* 39, 1903, 43-84; А. von Premerstein–N. Vulić, Antike Denkmäler in Serbien und Macedonien, *Jahresh.* 6, 1903, Bbl. 1-59; N. Vulić, Antike Denkmäler in Serbien, *Jahresh.* 7, 1904, Bbl. 1-12; idem, Антички споменици у Србији, *Сѿоменик* 42, 1905, 79-99; idem, Antike Denkmäler in Serbien, *Jahresh.* 8, 1905, Bbl.1-24; idem, Антички споменици у Србији, *Сѿоменик* 47, 1909, 109-191; idem, Antike Denkmäler in Serbien, *Jahresh.* 12, 1909, Bbl. 147-204; idem, Antike Denkmäler in Serbien, *Jahresh.* 13, 1910, Bbl. 197-228; idem, Antike Denkmäler in Serbien, *Jahresh.* 15, 1912, Bbl. 213-238.

⁶ Фон Премерштајн–Вулић, *Сѿоменик* 38, 1900, 14; Von Premerstein–Vulić, *Jahresh.* 3, 1900, Bbl. 104.

принципом, примењеним у збирци *Corpus inscriptionum latinarum*.⁶ Споменици су подељени у две велике целине – прву су чинили они нађени у Горњој Мезији, а другу они откривени у Далмацији. Потом су разврстани према локалитетима, редоследом који је усвојен у Момзеновом корпусу. На крају сваког одељка посвећеног једној провинцији посебно су груписани споменици на путевима (миљокази, натписи који сведоче о изградњи или обнови појединих деоница), опеке с печатима и разноврсни предмети са натписима. Сходно наведеном начелу, споменици који се чувају у Народном музеју у Београду разврстани су према месту налаза.⁷ На почетку сваког одељка о локалитетима дата је основна литература, као и прецизни подаци о томе где се налазе или чувају споменици. Примера ради, у првом чланку, објављеном 1900. године, Вулић и Премерштајн су навели да је један део старина из Виминацијума смештен су мали музеј гимназије у Пожаревцу.⁸

Објављујући натписе нађене на тлу Србије, Вулић и његови сарадници држали су се основних начела епиграфике. Уколико су споменици били раније публиковани, ревидирали су текстове на терену,⁹ док су у извештајима наводили сва претходна издања. Следили су подаци о типу споменика и врсти камена, те сажет опис. Прецизне димензије, било да је реч о целим споменицима или фрагментима, пратила је висина слова, врло често допуњена оквирним датовањем на основу палеографских одлика писма. Самом тексту натписа претходили су основни подаци о месту и околностима налаза, те о месту чувања. Текстови натписа штампани су у минускулној транскрипцији, уз коришћење основних дијакритичких знакова. Скраћенице су разрешаване облим заградама, док су избрисана слова стављана у четвртасте заграде. Редови су се најчешће низали један испод другог, онако како су били уклесани у камену. У ретким случајевима су давани континуирано, раздвојени усправним цртама (на пример, жртвеник посвећен Јупитеру Капитолском, нађен у Костолцу¹⁰). Уз текстове натписа давани су факсимили или, у ређим случајевима, фотографије отисака. Треба напоменути да су неки натписи издавани по два пута. То је, на пример, случај са жртвеником из Куманова, посвећеном 211. године, на коме се спомињу царинске станице *Lamud*( ) и *Vizianus*.¹¹

Текстове натписа пратили су коментари, у којима су разматрана спорна читања и предлагане допуне тешко оштећених места или неразрешених скраћеница. Бавећи се латеркулусом из Виминацијума, који бележи имена војника легије VII Claudia регрутованих 169. године, а отпуштених 195. године, Ладек, Премерштајн и Вулић посветили су пажњу читању и тумачењу

⁷ Von Premerstein–Vulić, *Jahresh.* 3, 1900, Bbl. 104.

⁸ Фон Премерштајн–Вулић, *Споменик* 38, 1900, 14; Von Premerstein–Vulić, *Jahresh.* 3, 1900, Bbl. 107.

⁹ Фон Премерштајн–Вулић, *Споменик* 1900, 14.

¹⁰ Von Premerstein–Vulić, *Jahresh.* 3, 1900, Bbl. 108 sqq., n° 3.

¹¹ Von Premerstein–Vulić, *Jahresh.* 6, 1903, n° 45 и Vulić, *Jahresh.* 7, 1904, n° 3.

појединих спорних *origines*. Град чији је назив скраћен као *R( )*, према њиховом мишљењу, означава Ремезијану на југу Горње Мезије. Када је у питању скраћеница *Tr( )*, која је разрешавана као *Tr(imontium)*, Ладек, Премерштајн и Вулић предлажу *Tr(aianopolis)* у Доњој Мезији или *Tr(agurium)* у Далмацији, јер је назив Тримонтијума увек скраћиван на *Trim( )*.¹²

Премерштајн и Вулић често су у коментарима епиграфских споменика разматрали поједине аспекте античке историје одређених локалитета. Навешћемо само један пример. Обнова канаба код Виминацијума, логора легије VII *Claudia*, под Септимијем Севером повезана је, према њиховом мишљењу, са царевом одлуком да војницима допусти склапање правоснажних бракова.¹³ Вулић и Премерштајн посвећивали су пажњу и просопографији, уколико се на натпису помињала нека личност сенаторског или витешког сталежа. Закључили су, на пример, да је Лелије Максим, легат легије VII *Claudia* из 195. године, посведочен на латеркулусу из Виминацијума, иста особа као и дедикант Дијаниног жртвеника са поменутог локалитета.¹⁴ Његова идентификација са истоименим конзулом из 227. године за Вулића и Премерштајна није прихватљива, због датума латеркулуса. Конзул би пре могао бити легатов син.¹⁵

Друга серија Вулићевих истраживачких путовања пада у време између два светска рата, почевши од 1924. године. И овог пута је нарочиту пажњу обраћао натписима, али су га, како сам наводи, занимале и друге старине грчко-римског доба.¹⁶ На више места је вршио и археолошка ископавања. Споменици прикупљени на овим путовањима представљени су научној јавности у *Сјоменику* Српске краљевске академије, почевши од 1931. године. Треба напоменути да је последњи извештај издат постхумно. За то се побринуо Вулићев ученик Растислав Марић.¹⁷ Грађа је у овој серији радова распоређена азбучним редом по варошима и варошицама. Најпре су побројани латински, па грчки натписи, па онда све остале старине из одређеног краја.¹⁸ Сви натписи издати су у складу са већ иложеним начелима, али готово без икаквих коментара. Значајну разлику у поређењу са претходном серијом радова представљају и регистри. Иако су многа Вулићева читања натписа у потоњим издањима исправљена, епиграфичари и историчари антике често се враћају његовим чланцима и ученим коментрима.

¹² Ladek–von Premerstein–Vulić, *Jahresh.* 4, 1901, Bbl. 94 sqq., ad n° 3.

¹³ Von Premerstein–Vulić, *Jahresh.* 3, 1900, Bbl. 117 sqq., ad n° 8.

¹⁴ *CIL* III 8103.

¹⁵ Фон Премерштајн–Вулић, *Сјоменик* 38, 1900, 19.

¹⁶ Вулић, Антички споменици наше земље, *Сјоменик* 71, 1931, 3.

¹⁷ Вулић, Антички споменици наше земље, *Сјоменик* 71, 1931, 3-257; idem, Антички споменици наше земље, *Сјоменик* 75, 1933, 3-89; idem, Антички споменици наше земље, *Сјоменик* 77, 1934, 29-84; idem, Антички споменици наше земље, *Сјоменик* 98, 1941-1948, 1-279.

¹⁸ Вулић, *Сјоменик* 71, 1931, 3; idem, *Сјоменик* 75, 1933, 90.

Пионирски рад и напори Николе Вулића на издавању епиграфских споменика у Србији настављени су под окриљем Центра за античку епиграфику и нумизматику при Филозофском факултету у Београду. Ова институција основана је 1970. године захваљујући залагању и иницијативи Фануле Папазоглу, редовног професора Одељења за историју поменутог факултета. Делатност Центра подразумевала је и систематско објављивање епиграфских споменика у оквиру два пројекта: „Антички натписи Горње Мезије” и „Позноантички натписи Југославије”.¹⁹ Резултат рада на првом пројекту била је збирка горњомезијских натписа насловљена *Inscriptions de la Mésie Supérieure*. До сада је, почевши од 1976. године, објављено пет томова, који покривају добар део Горње Мезије. Први је посвећен Сингидунуму и космајском рудничком дистрикту,²⁰ други Виминацијуму и Маргуму.²¹ Предвиђено је да трећи том буде подељен на три свеске, од којих је објављена само друга, која обухвата натписе из утврђења *Timacum Minus* и долине Тимока.²² Четврти том обједињује епиграфске споменике Наиса, Ремезијане и града *Horreum Margi*,²³ док шести обухвата натписе из Скупа и области Куманова.²⁴ Необјављени су томови, односно свеске, посвећени Ђердапском лимесу (III/1), Рацијарији (III/3), Улпијани и граду *Municipium Dardanorum* (V).

Сваки од томова збирке *Inscriptions de la Mésie Supérieure* почиње текстом о трансмисији, објављивању и чувању епиграфских споменика. Велику вредност овог корпуса представљају историјски предговори посвећени разноврсним аспектима историје одређеног града или области: називу, топографији, институцијама, војсци, култовима, економском животу, етничкој и социјалној структури становништва. Посебна поглавља посвећена су археолошкој и палеографској анализи споменика. Засновани пре свега на релевантним епиграфским споменицима, али и другим изворима, ови текстови представљају озбиљне студије које систематизују и допуњују постојећа знања о градовима и областима Горње Мезије. Навешћемо само један пример. Један епитаф нађен у Београду пружа драгоцене индиције о томе када је Сингидунум уздигнут на ранг муниципијума.²⁵ Раније се сматрало

---

¹⁹ Наслови пројеката преузети су из записника са састанка радне заједнице Центра за античку епиграфику и нумизматику одржаног 6. октобра 1970. године који се чува у документацији Центра.

²⁰ М. Мirković–S. Dušanić, *Inscriptions de la Mésie Supérieure I: Singidunum et le nord-ouest de la province*, Beograd 1976.

²¹ М. Мirković, *Inscriptions de la Mésie Supérieure II: Viminacium et Margum*, Beograd 1986.

²² Р. Petrović, *Inscriptions de la Mésie Supérieure III/2: Timacum Minus et la vallée du Timok*, Beograd 1995.

²³ Р. Petrović, *Inscriptions de la Mésie Supérieure IV: Naissus–Remesiana–Horreum Margi*, Beograd 1979.

²⁴ В. Dragojević–Josifovska, *Inscriptions de la Mésie Supérieure VI: Scupi et la région de Kumanovo*, Beograd 1982.

²⁵ IMS I 47.

да је град поменути статус стекао после 169. године, јер се у латеркулусу из Виминацијума не помиње као *origo* војника уновачених те године. М. Мирковић је, на основу анализе епитафа Марка Улпија Плото закључила да је град ранг муниципијума добио под Трајаном или Хадријаном. Плотов отац Марко Улпије Трофим био је аугустал (*augustalis*) муниципијума Сингидунума, а додељени су му и знаци декурионског достојанства (*ornatus ornamentis decurionalibus*). Нема сумње да је, као и други аугустали у провинцијама, био царски ослобођеник и то ослобођеник цара Трајана, судећи према гентилном имену *Ulpus*. Плотов епитаф могао би, сходно томе, припадати његовој владавини или владавини Хадријана или Антонина Пија. Како последњи цар није имао никакве везе са оснивањем муниципијума на Дунаву, М. Мирковић је закључила да је Сингидунум градску аутономију стекао под Трајаном или Хадријаном. Предност је дала другом цару, јер је он статус муниципијума доделио насељима крај легијских логора на Дунаву (Виминацијум, Аквинкум, Карнунтум).²⁶

Изложена концепција збирке, са разрађеним историјским предговорима који представљају посебне студије о појединим градовима или областима, тесно је повезана са уверењем Ф. Папазоглу, да је издавање натписа нераскидиво повезано са њиховом интерпретацијом. Само дубоко познавање целокупне материје омогућава да се подаци епиграфских споменика искористе за реконструкцију античке историје.²⁷

Натписи нађени на територији Горње Мезије објављивани су у збирци *Inscriptions de la Mésie Supérieure* у складу са свим начелима савремене епиграфике и критичког издавања епиграфских споменика. Разврстани су по редоследу уобичајеном за корпусе као што је *Corpus Inscriptionum Latinarum*, почевши од вотивних споменика. Следе царски натписи и натписи чланова царских породица (укључујући и ослобођенике и робове), натписи магистрата, војнички натписи, натписи муниципалних магистрата и аугустала, грађевински натписи, надгробни натписи, фрагменти и миљокази. За сваки натпис најпре је наведен тип споменика, затим врста материјала, прецизне димензије, стање очуваности и сажет опис. Потом следе основни подаци о месту и околностима налаза, као и о месту чувања. Библиографски подаци садрже хронолошки разврстана упућивања на самостална издања споменика, која потичу од истраживача који су их видели. Несамостална издања наводе се у загради иза самосталног од кога зависе. На крају овог дела текста стоји податак о аутопсији издавача. Наводи се да ли су споменик видели и проверили или ревидирали његово читање.

После библиографије следи текст натписа штампан у минускулној транскрипцији, са свим неопходним дијакритичким знацима (њихов попис дат је на почетку сваког тома збирке). Обле заграде су коришћене за разрешавање скраћеница. Избрисана слова стављана су у угласте заграде, а

²⁶ Mirković, *IMS* I p. 31 sq.

²⁷ F. Papazoglou, *Avant-propos*, *IMS* I p. 7 sq.

текст израдиран у антици у двоструке угласте заграде. Сломљене заграде су коришћене за слова која су погрешно уклесана или испуштена у тексту, а витичасте за сувишна слова. Испод слова која су само делимично сачувана стављана је тачка. Редови натписа, раздвојени усправним цртама, теку континуирано. После минускулне транскрипције наведене су прецизне димензије слова. У овом делу текста упућује се на лигатуре и знаке интерпункције у појединим редовима (само када се не могу разабрати на фотографији или у мајускулној транскрипцији), а истичу се и неке упадљиве карактеристике слова (примера ради, слово А без водоравне црте у натпису посвећеном богињи Хекати из Сингидунума²⁸) или самог текста (пример ради, посвета *Dis Manibus* уклесана испод натписног поља на предњој страни саркофага Јулија Викторина из Сингидунума).²⁹ Потом се набрајају различита читања (*variae lectiones*) спорних или оштећених места или неразрешених скраћеница, као и и предлози за њихову допуну или реконструкцију. Тако је, на пример, за скраћеницу *SNS* у другом реду једне дедикације Јупитеру, нађене у Београду, предложено разрешење *s(acrum) n(omine) s(uo)*.³⁰ Уз сваки споменик дата је фотографија или, уколико није сачуван, отисак, цртеж или мајускулна транскрипција текста.

Сваки натпис издат у збирци *Inscriptions de la Mésie Supérieure* прати одговарајући, дужи или краћи, коментар. Почиње се са особеностима језика, уколико их има. Примера ради, на почетку већ поменуте посвете Хекати, богињино име је наведено у акузативу, а не у дативу, као што је уобичајено за латинске натписе. Ова околност објашњава се утицајем грчких почасних натписа.³¹ Коментари су добрим делом посвећени подацима који осветљавају историју одређених градова и области, Горње Мезије и Римског царства уопште. У њима се разматрају бројна и разноврсна питања ономастике, просопографије, топографије, религије, економског живота, уређења и статуса римских градова итд. Писање коментара изискивало је од аутора појединих томова изузетну ерудицију и широко познавање античке и римске историје. Навешћемо само један пример. Реч је о коментару данас изгубљеног жртвеника, који је нађен у поду цркве Св. Ђорђа, на обали Вардара, преко пута напуштеног села Влахчани, на територији Скупа.³² Споменик је, како истиче Б. Драгојевић–Јосифовска, значајан из два разлога. Помиње једног припадника сенаторског staleжа и божанства Дракона, Драцену и Александра. Управо њима посвећен је први део коментара. Према мишљењу већине истраживача, почевши од Момзена, Александра треба идентификовати са пророком Александром из Абонутеиха у Пафлагонији, који је живео у II веку. На то указује помен Дракона, тј. Гликона, божанске змије са људском главом која је представљана на новцу поменутог града и посведо-

²⁸ *IMS* I 1.

²⁹ *IMS* I 27.

³⁰ Mirković, *IMS* I p. 46, ad n° 5.

³¹ Mirković, *IMS* I p. 43, ad n° 1.

³² *IMS* VI 10.

чена на епиграфским споменицима. Б. Драгојевић–Јосифовска наводи и друге могућности. Александар би могао бити *daimon* Псеудо-Александар чији се култ у Мезији јавља 221. године или Александар Велики, док би Дракон и Драцена представљали локална божанства. Ову претпоставку потврђује дедикација Дракону на живој стени у области Прилепа. Други део коментара посвећен је сенатору Фурију Октавијану, господару Ептинхана, који је посветио поменути жртвеник. Овај споменик и још један натпис нађен у селу Усје, јужно од Скопја,³³ откривају да је Фурије Октавијан поседовао земљу на градској територији Скупа.³⁴

На крају коментара појединих натписа даје се њихово датовање. Веома мали број споменика је прецизно датован поменом конзула или царева, па се време њиховог настанка одређује према другим елементима. Најчешће су то облик слова и типологија споменика. Тако је, на пример, надгробна плоча робова Хрисофора и Примитиве, нађена у Губеревцу на Космају, датована у прву половину I века, на основу палеографских одлика писма и изгледа самог споменика.³⁵ У неким случајевима предочен је само *terminus post quem* за датовање. Надгробна стела Луција Албанија Септимиана, имагинифера легије *IV Flavia*, откривена у Београду, настала је после 150. године. На то указује помен псеудо- трибе *Flavia*.³⁶

Збирка *Inscriptions de la Mésie Supérieure*, покренута на иницијативу Ф. Папазоглу и објављивана под њеним ауспицијама, има велику вредност за све истраживаче антике. Она обједињује епиграфске изворе који су изузетно значајни за изучавање историје Горње Мезије, али и читавог Римског царства. Историјски предговори на почетку сваког тома представљају студије које систематизују постојећа знања о градовима и областима поменути провинције.

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

CIL=*Corpus Inscriptionum Latinarum*

IMS=*Inscriptions de la Mésie Supérieure*

Jahresh.= *Jahreshefte des Österreichischen archäologischen Institutes in Wien*

³³ *IMS* VI 28.

³⁴ B. Dragojević-Josifovska, *IMS* VI p. 54 sq., ad n° 10.

³⁵ Dušanić, *IMS* I p. 140, ad n° 125bis.

³⁶ Mirković, *IMS* I p. 64, ad n° 34.

SNEŽANA FERJANČIĆ, PhD

Faculty of Philosophy
University of Belgrade

SAXA LOQUUNTUR:
LATIN EPIGRAPHY IN SERBIA
IN THE TWENTIETH CENTURY

Summary

History of the Danubian provinces and the Roman Empire in general is largely based on epigraphic evidence. Inscriptions confirm the data of ancient historians and other sources and, quite frequently, provide valuable new information on various aspects of Roman history. One of many examples is related to the process of urbanisation. At the end of the nineteenth century, modern scholars believed that when a settlement at a legionary fortress was granted the status of a municipium or colony, canabae formed the nucleus of the new city. Epigraphic evidence, however, suggests that the canabae and the cities existed simultaneously. An inscription from Viminacium mentions the reconstruction of the canabae under Septimius Severus, at the time when the municipium existed for more than half a decade (IMS II 55).

Bearing in mind the value of epigraphic evidence, its systematic publication seems to be of utmost importance for researching the history of the Danubian provinces. The work was begun by Nikola Vulić, professor of ancient history at the University of Belgrade, in the first half of the twentieth century. Alone or with other scholars he collected Latin and Greek inscriptions discovered in Serbia and published them in the following journals: *Spomenik of the Serbian Royal Academy in Beograd* and *Jahreshefte des Österreichischen archäologischen Institutes in Vienna*. The work of N. Vulić was continued and expanded by Fanoula Papazoglou, professor of ancient history at the Department of History at the Faculty of Philosophy of the University of Belgrade. Systematic critical publication of epigraphic evidence was one of the main activities of the Center for epigraphic and numismatic studies at the Faculty of Philosophy in Belgrade, which she founded in 1970. F. Papazoglou has conceived a corpus of inscriptions from Moesia Superior entitled *Inscriptions de la Mésie Supérieure*. The first volume, encompassing epigraphic evidence from Singidunum and the northwestern region of the province, was published in 1976. Other volumes, containing inscriptions from Viminacium and Margum (IMS II), the fort of Timacum Minus (IMS III/2), Naissus, Remesiana and Horreum Margi (IMS IV) and Scupi and the region of Kumanovo (IMS VI), appeared in subsequent years. Volumes encompassing epigraphic evidence from the Đerdap section of the Danubian limes (IMS III/1), Ratiaria (IMS III/3), Ulpiana and Municipum Dardanorum (IMS V) remain unpublished. The inscriptions collected in the corpus

Inscriptions de la Mésie Supérieure are published in accordance with all the rules and demands of modern epigraphy. Every volume contains a historical introduction summarizing the history of a particular town or site. These valuable texts represent crucial starting points for further research of the history of Moesia Superior.